# සංස්කෘත නාට්‍යයේ ක්‍රම විකාශය

ගුණසිල ජයවර්ධන

ක්‍රිස්තු වර්ෂාරම්භයට පූර්ව දෙවැනි ශතවර්ෂයේ මැද හරියේ දී පමණ ලියන ලදැයි සැලකෙන මහා භාෂ්‍යයෙන් සහ ඊට කලින් සකස් වූ ග්‍රන්ථ වලින් ලැබෙන තොරතුරු අනුව සියලුම අංගයන් ගෙන් සමන්විත වූ නාට්‍යයක් තිබුණාහයි සිතීමට පුලුවන් කමක් නැත. මහා භාෂ්‍ය ලියන ලද අවධිය වන විට ක්‍රියාවලින් පමණක් කථා නිරූපණය කිරීම පැවතුණි. මේ නිරූපණයන්ට සමහර අවස්ථාවලදී සංවාදයත් එකතු කර ගන්නට ඇතැයි සිතේ. මේ අවධියෙහි, දෙපිලකට බෙදී වීර කථා කථනය කිරීමේ ක්‍රමය ද දියුණුවී තිබුණු බව පෙනේ. කථනය පමණක් නොව ගායනයත් කළ ''නට'' යන් ගැන මහා භාෂ්‍යයෙහි සඳහන් ය. ස්ත්‍රී චරිතයන් නිරූපණය කළ ''**නට**'' **භ්‍රූකුඩිස** යන නමින් හැඳින්වීනි. මෙයින් පැහැදිලි වන්නේ භාරතීය නාට්‍යයේ මුල් අවස්ථාවේදී නාට්‍යවල රහපෑමට ස්ත්‍රීන් නොගත් බව ය. නර්තනයෙහි හා ගායනයෙහි ස්ත්‍රීන් යෙදුණු බවට සාක්ෂ්‍ය මහාභාෂ්‍යයෙහි ඇත. මහාභාෂ්‍යයෙන් ලැබෙන ඉහත සඳහන් තොරතුරු අනුව, ඒ අවධියෙහි භාරතීය නාට්‍යය පැවතුණේ කලල අවස්ථාවක යයි නිගමනය කළ යුතු ය. ඒ ප්‍රාථමික අවස්ථාවෙහි විෂ්ණු-කෘෂ්ණ පිළිබඳ කථා හා වෙනත් ආගමික කථා පමණක් නිරූපණය කිරීම පිණිස නාට්‍යය උපයෝගී කරගත්හයි සිතීමට ද මහාභාෂ්‍යයෙහි දක්වා ඇති **කංසවධ බලිබන්ධ** ආදී නිදර්ශන අනුබල දෙයි.

ග්‍රීෂ්ම ඍතුවත් හේමන්ත ඍතුවත් අතර ඇති වූ සටනක් අනුකරණය කරනු ලැබූ නාඩගම් විශේෂයකින් ග්‍රීක නාට්‍යය ආරම්භ වූ බව සළකනු ලැබේ. කංසවධය ද ශස්‍ය සංරක්ෂණයත් පොළොවේ සරු බව වඩාලීමත් පරමාර්ථකොට ගෙන පවත්වන ලද එබඳුම ආගමික චාරිත්‍රයකැයි විද්වත් **කීත්** කල්පනා කරයි. **කීත්**ගේ මතය අනුව භාරතීය නාට්‍යත් ආරම්භවන්නට ඇත්තේ ඒ ස්වාභාවික සිදුවීම් අනුකරණය කළ **කංසවධය බලිබන්ධය** ආදී ආගමික චාරිත්‍රවිධි විශේෂයකිනි.

ආගමික චාරිත්‍ර විධිවලින් ග්‍රීක නාට්‍යය විකාශනය වූ නිසා භාරතීය නාට්‍යයත් විකාශනය වූයේ ආගමික චාරිත්‍ර විධිවලිනියි නිගමනය කළ යුතු ද? විෂ්ණු-කෘෂ්ණ සම්බන්ධ යථොක්ත කථාවන්ට කිට්ටුවෙන් ආශ්‍රිත වූ එක්තරා නාට්‍ය ක්‍රමයක් පැවති බවත් භාරතීය නාට්‍යය විකාශනය වූයේ ඒ නාට්‍ය ක්‍රමයෙන් බවත් ඇතැම් විචාරකයෝ කල්පනා කරති. සංස්කෘත නාට්‍ය සාහිත්‍යයේ ඉතිහාසය එවැනි නිගමනයකට අනුබල දෙනියි ඒ විචාරකයෝ පවසති.

කෘෂ්ණ ඇදහිල්ලට පුරාණයේදී ශූරසේන නැතහොත් මථුරා ප්‍රදේශය බෙහෙවින් ආශ්‍රීත වූයේය. ඒ නිසා සංස්කෘත නාට්‍යයෙහි සාමාන්‍යයෙන් භාවිතා කරන ලද ප්‍රාකෘතය **ශෞරසෙනී** ප්‍රාකෘතය විය යුතු යයි තවත් මතයකි. මෙය හුදු අනුමානයෙන් විනා ප්‍රබල කරුණු ආශ්‍රයෙන් බැසගත් නිගමනයක් නොවේ. අංග සම්පූර්ණ සංස්කෘත නාට්‍යයෙහි කෘෂ්ණ ඇදහිල්ල ප්‍රධාන තැනක් ගත් බැව් නිසැකය. කෘෂ්ණ ඇදහිල්ල හා සම්බන්ධ ''**හොලී**'' නම් වසන්තොත්සවය හරත මුණිවරයා සඳහන් කරන ''**ජර්ජර** හෙවත් **ඉන්ද්‍රද්වජ**'' පූජාවට ඇතැමෙක් සමකරති. හරත මුණිවරයා සඳහන් කර ඇති පරිදි, ඉන්ද්‍රධ්වජ පූජාව නාට්‍යයේ පූර්වරඞ්ගයට අයත් කොටසකි. ''**හොලී**'' උත්සවය ඉන්ද්‍රධ්වජ පූජාවට සම කරන්නෝ ස්වකීය මතය සනාථ කිරීම සඳහා එංගලන්තයේ පැවැති ''**මේපෝල්**'' නම් උත්සවයත්, රෝමයේ පැවති ලිංගපූජා සම්බන්ධ චාරිත්‍ර විධිත් සාධක වශයෙන් ගෙන හැර දක්වති. මේ මතය ද කරුණු හරි හැටි තේරුම් නොගෙන කරන ලද හුදු අනුමාන යැයි පැවසීම නිවරදය.

හරතමුණි ධ්වජමහ නම් උත්සවයක් ගැනද නාට්‍ය ශාස්ත්‍රයෙහි සඳහන් කර ඇත. මේ ''ධ්වජමහ'' නම් උත්සවය ආශ්‍රයෙන් භාරතීය නාට්‍යය ආරම්භ වූ බව ඔප්පු කිරීමට **හරප්‍රසාද් ශාස්ත්‍රී** මහතා උත්සාහ කර තිබේ. එහෙත් **ශාස්ත්‍රී** මහතා ඉදිරිපත් කර තිබෙන සාධක ප්‍රබලත්වයෙන් හීනය. ආරම්භය කුමක් වුවත්, ජර්ජර පූජාව චාරිත්‍රානුකූල දෙවාරාධනයක් බව සිතීමට සංස්කෘත නාට්‍යයේ පූර්වරඞ්ගයට අයත් නාන්දිය ආදී ආගමික චාරිත්‍ර අනුබල දෙයි. එබැවින් භාරතීය නාට්‍යයේ ආරම්භය ඒ ආගමික චාරිත්‍රවලට සම්බන්ධ කිරීම අනවශ්‍යයි සිතේ.

භාරතීය නාට්‍යයක් ආරම්භ කිරීමට කලින් දෙවාරාධනය වැනි ආගමික විධි කිපයක් පිළිපදිනු ලැබේ. මෙය නාට්‍යයත් ආගමත් අතර සම්බන්ධයක් තිබෙන බවට සාක්ෂ්‍යයකි. **ඉන්ද්‍ර කෘෂ්ණ** දෙදෙනා මෙන් ම ශිව ද නාට්‍යයට සම්බන්ධ වේ. ශිවගේ සහ පාර්වතීගේ අනුග්‍රහය නිසා, තාණ්ඩව හා ලාස්‍ය නෘත්‍ය විලාස නාට්‍යයට ඇතුළත් වුණු බව හරතමුණි පවසයි. රාම ද නාට්‍යයට සම්බන්ධ ය. කෘෂ්ණ පිළිබඳ කථාවලට වඩා රාම පිළිබඳ කථාය සංස්කෘත නාට්‍ය බොහෝමයකට වස්තු වී තිබෙන්නේ.

ඉහත සඳහන් කරුණු, ආගමික චාරිත්‍ර විධි පදනම් කරගෙන භාරතීය නාට්‍ය වැඩුණහයි පවසන්නන් විසින් ඉදිරිපත් කරනු ලැබේ. භාරතීය නාට්‍යයේ විකාශනයට ආගමික චාරිත්‍ර විධි පදනම් වූ හයි යන මතය නොපිලිගන්නත් ඒ චාරිත්‍ර නාට්‍යයේ විකාශනයට ප්‍රබල රුකුලක් වූ බව නම් පිළිගත යුතුය. ''ආගම'' නාට්‍යයේ විකාශනයට රුකුලක් වූ බවට සාක්ෂ්‍ය බෞද්ධ හා ජෛන පොතපතින් ද ලැබේ. එහෙත් ඒ සාක්ෂ්‍ය අන්තර්ගත බෞද්ධ සූත්‍රයන්ගේ කාලනිර්ණය අවිනිශ්චිතය. ඇතැම් බෞද්ධ සූත්‍රවල සඳහන් වන **විසූකදස්සන**, **නච්ච**, **පෙක්ඛා** ආදී වචන ද **සමජ්ජ** පිළිබඳ තොරතුරු ද නියම නාට්‍යයක් පැවති බවට සාධක වශයෙන් පිළිගත හැකිය. ඒ දර්ශන නැරඹීම භික්ෂූන්වහන්සේට තහනම් කරන ලදී. එහෙත් **අශ්වඝොෂ** පඬිතුමාට බෞද්ධ කථාවක් වස්තුකොට ගත් නාට්‍යයක කර්තෘත්වය ආරොපනය කරනු ලැබේ. අශ්වඝොෂ හිමිට ආරොපිත ඒ නාට්‍ය ඇත්තවශයෙන් ම අශ්වඝොෂ විසින් නම් ලියනු ලැබුවේ, නාට්‍යය තත් කාලීන සමාජයේ ප්‍රබල අංශයක් ව පැවති බව සිතා ගතයුතුය. එය ප්‍රබල අංශයක්ව, ඒ අවධියේ නොතිබුණා නම්, තහනමට පිටුපා අශ්වඝොෂ නාට්‍ය රචනයට නොපෙළඹෙනු ඇත.

මහායානිකයන්ගේ කෘතියක් වන **ලලිත විස්තරයේ** එක් තැනෙක (1. 11) බුදුන්වහන්සේ දැන සිටි නොයෙක් ශාස්ත්‍රයන් ගැන සඳහන් ය. ඒ ශාස්ත්‍ර අතුරෙන් නාට්‍ය ශාස්ත්‍රය ද එකකි. බුදුන්වහන්සේ මහා ධර්ම නාට්‍යය නැරඹීමට ලොවපහළ වූ උත්තමයෙකැයි ලලිත විස්තරයෙහි ප්‍රකාශිතය. **දිව්‍යාවදනයෙහි** සඳහන් ඇතැම් තොරතුරු වලින් තත් කාලීන සමාජයෙහි නාට්‍ය තිබුණු බව සිතේ. බිම්බිසාර රජතුමා නා රජුන් දෙදෙනෙකු ඉදිරියෙහි නාට්‍යයක් රඟ දැක්වූහයි කියන ප්‍රවෘත්තියක් ලලිත විස්තරයෙහි ඇතුළත්ය. නාට්‍ය ඉතා පැරණි කලාවක් බව පෙන්නුම් කරන කථාවක් **අවදානශතකයෙහි** එයි. කකුසඳ බුදුන් දවස, උන්වහන්සේගේම ඇරයුම පරිදි, ශොභාමතී නම් නුවරෙහි නළු පිරිසක් නාට්‍යයක් රඟදක්වූහ. මේ නාට්‍යයේ නිෂ්පාදකයා බුදුන්වහන්සේ ගේ චරිතය නිරූපනය කළ අතර, සෙසු නළුවෝ භික්ෂූන්වහන්සේලාගේ චරිත නිරූපණය කළහ. ඒ නළු පිරිසම ගෞතම බුදුන් දවසත් රජගහ නුවර නාට්‍යයක් රඟදක්වා තිබේ. මෙයින් ඉමහත් කීර්තියක් ලබාගත් ''**කුවලයා**'' නම් නිලිය භික්ෂූන් මුලා කරමින් හැසුරුණාය. අනතුරුව බුදුන් වහන්සේ ඇය බිහිසුණු රුවැත්තියක් බවට පරිවර්තනය කර, ඇගේ නළුජීවිතය අවසන් කළසේක. **කුවලයා** ස්වකීය ක්‍රියා ගැන පසුතැවී ටික කලකින් රහත් බව ලැබූ බව ඒ කථාවෙන් පැවසේ. බුදුන් වහන්සේගේ ජීවිතයේ සිද්ධියක් අලලා නාට්‍යයක් නිරූපනය කළහයි කියන ටිබැටි කථාවක් ද ඇත. මෙයින් පෙනීයන්නේ නාට්‍ය රඟදක්වීම බෞද්ධයන් අතර ජනප්‍රියව තිබූ බව නොවෙද?

එද සමාජයෙහි නාට්‍ය බෙහෙවින්ම ජනප්‍රියව පැවති නිසා අශ්වඝොෂ හිමි වැනි උගත් බෞද්ධ භික්ෂුහු බුදුන්වහන්සේගේ ධර්මයත් උන්වහන්සේගේ උදාර චරිතයත් මිනිසුන්ට පහදීම පිණිස නාට්‍යය මාධ්‍යයක් කරගත්තෝය. ඔවුහු මහායානික භික්ෂුහුය. ථෙරවාදී භික්ෂූන්වහන්සේලා මෙන් මහායානික භික්ෂුහු නීති රීති අකුරටම පිලිපැදීමට උත්සාහ දරුවෝ නොවෙති. කාලානුරූපව සකස්වීමේ අවශ්‍යතාවය මහයානික භික්ෂූන්ට මැනෙවින් අවබෝධ වූයේය. වීර කාව්‍ය කථනයත්, නාට්‍ය කලාවත් හින්දු භක්තිකයන් අතර ජනප්‍රිය වී තිබිණ. වීර කාව්‍ය කථනයත් නාට්‍යයත් මගින් හින්දුධර්ම ප්‍රචාරය විය. මහායානික භික්ෂුහුද ඒ මාධ්‍යයන් උපයෝගී කර ගත්හ. බුදුන්වහන්සේගේ ධර්මයත් උන්වහන්සේගේ උසස් ජීවිතයත් පිළිබඳ හැඟීමක් කාව්‍ය හා නාටක මගින් මිනිසුන්ට ලබා දීමට භික්ෂූහු තැත්කළහ. මෙතෙක් සොයා ගෙන ඇති නාට්‍ය අතුරෙන් පැරණිම නාට්‍යය අශ්වඝොෂ හිමියන්ට ආරොපිත ශාරිපුත්‍රප්‍රකරණය ය. බුද්ධචරිත සහ සෞන්දරානන්ද යන බෞද්ධ කාව්‍ය දෙකද සංස්කෘත කාව්‍ය අතුරෙන් පැරණිම කාව්‍ය වේ. භදන්ත අශ්වඝොෂ විසුවේ ක්‍රිස්තු වර්ෂ දෙවැනි ශතවර්ෂයේ මුල් භාගයෙහි හෝ ඊට කලිනැයි බොහෝ විචාරකයෝ පිලිගනිති.

බුද්ධ ධර්මයෙහි මෙන් ජෛන ධර්මයෙහිද නාට්‍ය බැලීම හා ගීත ඇසීම නුසුදුසුබව ජෛන ශ්‍රාවකයන්ට නිර්දේශ කර ඇත. නාට්‍ය ගීතාදිය පැවති බවට සාක්ෂ්‍ය ජෛන පොතපතින්ද ලැබේ. එහෙත් ඒ පොත්පත් ලියනලද කාලය අවිනිශ්චිතය. නාට්‍ය බැලීම හා ගීත ඇසීම තහනම් කරනු ලැබූ නමුදු, ජෛන ධර්මය ප්‍රචාරය කිරීම සඳහා කල්‌යැමේදී ජෛන භික්ෂූහුද නාට්‍යය මාධ්‍යයක් කොට ගත්හ. නාට්‍ය ඇති වූ කාලය පිළිබඳව තීරණය කිරීමට බෞද්ධ හා ජෛන පොතපතින් ලැබෙන සාක්ෂ්‍ය උපකාර නොවෙතත් ආගමික ඇදහිලින් නාට්‍යයත් අතර යම්කිසි සම්බන්ධයක් පැවැති බව නිගමනය කිරීමට ඒ සාක්ෂ්‍ය උපකාර වෙනියි ඇතැම් විමර්ශකයෝ පවසති.

පතඤ්ජලීගේ අවධියෙහි නාට්‍ය පවතින්නට ඇත්තේ කලල අවස්ථාවකය. ඒ නාට්‍යය පසුව ඇති වූ ප්‍රාකෘත මිශ්‍රිත එකක් වූහයි අනුමාන කරනු ලැබේ. පතඤ්ජලි සඳහන් කරන **කංසවධ** සහ **බලිබන්ධ** ආදී වීර කථා සංස්කෘතයේ කථනය කරන්නට ඇතැයි සිතේ. එද නාට්‍යයෙහි රහපෑ සාමාන්‍ය ජනයා සමහර විට ප්‍රාකෘත කථා කරන්නට ඇත. මහාචාර්ය සිල්වන් ලෙවිගේ මතය අනුව මුලින්ම නාට්‍ය තිබෙන්නට ඇත්තේ ප්‍රාකෘතයෙනි. සංස්කෘත සීමා වී තිබුණේ ආගමික සාහිත්‍යයට පමණි. සංස්කෘත ලෞකික ව්‍යවහාරයට ඇතුල්වීමෙන් පසුවය නාට්‍යයටත් එය ඇතුල් වන්නට ඇත්තේ. ආරම්භයේ සිටම නාට්‍යයෙහි සංස්කෘත භාවිතා කරනු ලැබූහයි යන මතය මහාචාර්ය සිල්වන් ලෙවි නොපිලිගනී. මුල්ම භාරතීය නාට්‍ය ඇතිවූයේ ප්‍රාකෘතයෙනි යන මතය තහවුරු කිරීම පිණිස භරතගේ නාට්‍ය ශාස්ත්‍රයෙහි සඳහන් වන ''**නට**'', ''**නාටක**'' **ඩිම** ආදී වචන ද සාධක වශයෙන් දක්වනු ලැබේ. මේ වචන ප්‍රාකෘතයෙන් ණයට ගත් බව ප්‍රාකෘත ආරම්භයක් ගැන කියන්නෝ පවසති.

භාරතීය නාට්‍යයේ මුල් අවදිය ආගමික ඇදහිලිවලින් සම්පූර්ණයෙන්ම වියුක්ත වූහයි නිගමනය කිරීමට අනුබල දෙන කිසිදු සාධකයක් නැතැයි මහාචාර්ය කීත් තරයේම කියාසිටී. කෘෂ්ණ ඇදහිලි නාට්‍යයේ විකාශනයට වැදගත් රුකුලක් වූ බව සිල්වන්ලෙවි මහතා ද අවධාරණයෙන් පවසයි. කෘෂ්ණ ඇදහිලිවලදී සකු බස භාවිත කළහයි යන මතය ප්‍රතික්ෂෙප කරතොත්, සංස්කෘත නාට්‍යයට ප්‍රාකෘත ප්‍රභවයක් ආරෝපනය කරන විද්වතුන්ගේ තර්කය අනුව නාට්‍යය පටන් ගැනෙන්නට ඇත්තේ, පතඤ්ජලීගේ කාලයටත් පෙර බ්‍රාහ්මණ ආධිපත්‍යයෙන් මැඩී නොසිටි පිරිසක් අතරයැයි නිර්ණය කළ යුතු වේ. එහෙත් මහාචාර්ය කීත් ඒ මතයට එකඟ නොවේ. සංස්කෘත නාට්‍යය තත් සාහිත්‍ය ස්වරූපය ලැබුවේ බ්‍රාහ්මණයන්ගේ බුද්ධිමත් භාවය නිසා යි. ඔවුන්ගේ ඇදහිලිවලින් ලත් ආභාසය නිසා නාට්‍යය නව්‍ය ස්වරූපයක් ගත්හයි සිතීම යුක්ති යුක්තය. නාට්‍ය ශාස්ත්‍රයෙහි ප්‍රාකෘතයෙන් ණයට ගත් වචන සඳහන් වතුදු ආරම්භයේ දී නාට්‍යය ප්‍රාකෘතයෙන් සම්පාදනය වූ බව එයින් නොඅඟේ. නාට්‍ය කරනය පිළිබඳ නීති රීති සියල්ලක්ම පවසා ඇත්තේ සංස්කෘතයෙනි. ණයට ගෙන ඇත්තේ වචන කීපයකි. ඒ වචන ඇතුලු වන්නට ඇත්තේ නාට්‍යයේ විකාශනයට බෙහෙවින් උපකාර වූ සංගීත, නෘත්‍ය, නාඩගම් ආදී කලාවන්ගේ බලපෑම් නිසා යැයි මහාචාර්ය කීත් ප්‍රකාශ කරයි.

ආගමික ඇදහිලි ආශ්‍රයෙන් නාට්‍යය ආරම්භ වූහයි තර්ක කරන්නන් අතර මළවුන් පිදීම ආශ්‍රය කර ගෙන නාට්‍යයේ ප්‍රභවය විස්තර කිරීමට උත්සාහ ගත් පිරිසක් ද වෙති. ග්‍රීක නාට්‍යයත්, ලෝකයේ වෙනත් රටවල නාට්‍යයත් විකාශනය වූයේ ලෝකයේ ආගම්වලට මූලාශ්‍රයවූ මළවුන් පිදීම ඇසුරෙනියි පෙන්වීමට ආචාර්ය රිජ්වේ දරා ඇති තැන සුළුපටු නොවේ. ඔහුගේ මතය අනුව ආදීම භාරතීය නාට්‍යයන්හි රහ පෑ නළුවෝ මළවුන් වෙනුවෙන් පෙනී සිටියෝය. ඔවුන් ඒ රහ පෑම කෙළේ මළවුන් සතුටු කිරීමේ අටියෙනි. රාම සහ කෘෂ්ණ මෙලොව ජීවත් වූ මනුෂ්‍යයෝය.

ශිව ද මනුෂ්‍යාත්ම භාවයක් ලබා සිටියෙකි. ඒ නිසා විෂ්ණු, කෘෂ්ණ ඇදහිලි ද, මළවුන් පිදීම පරමාර්ථය කොට ඇත්තේය. මේ වූ කලී මළවුන් පිදීම ආශ්‍රය කර ගෙන නාට්‍යය ආරම්භ වූ හයි ඔප්පු කිරීමට ද උත්සාහ දරන්නන් තර්ක කරන අයුරුයි.

මේ තර්ක ප්‍රබල සාක්ෂ්‍යවලින් තොරව මනඃකල්පිත කරුණු ඇසුරෙන් ඉදිරිපත් කර තිබෙන නිසා ආචාර්ය රිජ්වේගේ මතයට වැඩි සැලකිල්ලක් දැක්විය නොහැකිය. රාමගේ හා කෘෂ්ණගේ වීර වික්‍රම පෙන්වන නාට්‍ය දර්ශන ඉන්දියාවේ සෑම තැනකම පාහේ ජනප්‍රිය අංගයකි. නූතන භාරතීය නාට්‍යයන්හි ද අශෝක, චන්ද්‍රගුප්ත වැනි ශ්‍රේෂ්ඨ ඓතිහාසික චරිත ආශ්‍රිත කථා නිරූපනය කරනු ලැබේ. මේ නිරූපනයන්ගෙන් භාරතීය ජනයා තැත් කෙළේ මළවුන් පිදීම යැයි නිගමනය කිරීමට අනුබල දෙන කිසිදු සාධකයක් නැත. භාරතීය නාට්‍ය පමණක් නොව ග්‍රීක නාට්‍යයද මළවුන් පිදීම මුල් කර ගෙන ඇති වූහයි අනුමාන කිරීමට ද සාක්ෂ්‍ය නැත.

නාට්‍යයේ ප්‍රභවයට ආගමික පූජා විධි මූලාශ්‍රය වූහයි කියන මතයට මහාචාර්ය හිල්බ්‍රාන්ඩ්ට් සහ මහාචාර්ය ටෙන්කොනොව්ස් එකඟ නොවෙති. ආගමික පූජා විධි නාට්‍යයේ විකාශනයට උපකාර වූ බවට කිසිදු සැකයක් නැත.

ආගමික පූජාවිධිවල නාට්‍යයේ ආරම්භය සෙවීමට යෑම වැරදි බව **හිල් බ්‍රාන්ඩ්ට්** සහ **ස්ටෙන් කොනොව්** යන පඬිවරු කල්පනා කරති. ඇතැම් ආගමික පූජා විධි නාට්‍යයේ විකාශනයට උපකාර වූ බවට සැකයක් නැති බව පිළිගන්නා ඔවුහු භාරතීය නාට්‍යයේ ප්‍රභවයට උපකාර වූයේ නැටුමෙන් හා අභිනයෙන් පමණක් කථා නිරූපණය කළ එක්තරා මුග්ධ නාට්‍ය (mime) විශේෂයක් හා වීර කථා කාව්‍ය කථනයක් බව පවසති.